

05

A

237

Q. D. B. V.

ARAMIGNOTI DEI

ex Act. c. XVII. v. 23.

Dissertatione Philologica

Sub Præsidio

Viri Amplissimi, Excellentissimi, Clarissimi,

DN. IO. ANDREÆ BOSI,

Histor. P. P. longe Celeberrimi

Domini sui Præceptoris, Patroni ac Promotoris.

atatem venerandi,

publicæ lucisifer,

M. Georgius Wonna / Poët. L. Cæs.

Autor & Respondens

in illustri propter Salam Academiâ

XIV. Cal. Februar.

ANNO

CID IDC LIX.

Literis

SAMUELIS KREBSI.

S. R. I.
LIBERÆ. AC. ILLVSTRIS. REIPV-
BLICÆ.

RATISPONENSIS.
CONSVLIBVS.

ET.

SENATORIBVS.

VIRIS. MAGNIFICENTIA. NOBILITATE.
AMPLITVDINE. AVTORITATE. PRVDENTIA. ET. RE-
RVM. GESTARVM. GLORIA. EMINENTIS-
SIMIS.

VT. ET.

VENERANDI. IBIDEM. CONSISTORII.

PRÆSIDI.

ET.

ADSESSORIBVS.

VIRIS. MAGNIFICIS. PLVRIMVM. REVE-
RENDO. NOBILISSIMIS. AMPLISSIMIS. EX-
CELLENTISSIMIS. REVERENDIS.
GLARISSIMIS.

VTRIS.

05 A 237

VTRIS QVE.

DOMINIS. SVIS. GRATIOSIS.
PATRONIS. MAXIMIS.
PROMOTORIBVS. SVMMIS.
EVERGETIS. OPTIMIS.

FELICISSIMVM. ANNI. NOVI. AVSPICIVM

ET.

*QVICQVID. A. SVMMO. RERVM. ARBI-
TRO. PROFICISCITVR. SALVTARE.
ADPRECATVR.*

ET.

DISSERTATIONEM. HANC. PHILOLOGICAM.

IN.

*HVMILLIMÆ. SVBIECTIONIS. ARGVMENTVM.
AC. GRATISSIMÆ. MENTIS. SYMBOLVM.
SVBMISSE. ET. MORE. PRISCO.*

L. M. Q.

OFFERT. DEDICATQVE.

*ILLVSTRI. IPSORVM. NOMINI
ÆTERNVM. DEVOTVS.
CLIENS. ET. ALVMNVS.*

*M. GEORGIVS Wonna/
P. L. C.*

D Electet Bellona alias pro Pallade docta,
pro Phœbo docto Nycteliusq; pater:
Te tamen assiduis inuat impallescere Musis,
seu nox, seu mirido splendeat orbe dies.

Nunc Te Graia rapit, nunc & Romana vetustas,
optima nunc pietas pectora amore tenet:

Nunc Laurus duplex stimulat, conceptaq; de Te
spes PATRONORVM, & fama futura Tibi.

Quo pede capisti, pergas docte, optime Wonna!

Olim PATRONI premia digna dabunt.

Nunc Tibi de probitate tua, partaq; labore
doctrina grator, testor & ipse libens.

Præstantiss. atque Pereximio Dn.

M. Respondenti, Poetæ Laur.

Cæs. Inquilino & Amico meo

omni honore & amore profe-

quendo, ex animo gratulor,

omnemque prosperitatem ad

precor

Christoph. Philip. Richter / D. Com.

P. C. Consil. Saxon. Prof. P. & Fac. Jur. Sen.

I Gnoti quondam fuerit que Numinis ara,
Et quas ob causas, cuique dicata Deo;

Dum, percare mihi, disquisis, WONNA: Patronis

Ne sis ignotus Tute Tibique, facis.

Quod si sic perges neglecta spretaque vulgo

Sectari studia vi studioque pari;

Ignotum Tibi nil ex omni parte futurum est.

Contra orbi cuncto Tu bene notus eris.

In honorem optimi sibi que carissimi

Iuuenis aurox ed.

PRÆSES.

Θεὸς σὺν παλάμῃ.

Acrata divina Philologiae penetrabilia dum oculis animoque perlustro, plurima recondita doctrinae emblemata ac veneranda antiquitatis mysteria mentem penè in stuporem rapiunt, quidque seligat, praëponatque reliquis, suspensam ac dubiam tenent. Placuit verò semper summopere Ara Atheniensium, IGNOTO DEO inscripta, cujus etiam admirationi lucubrationem quandam consecrare, ac primum uno quasi intuitu totum ararum circum percurrere, in animum induxi meum, ut hoc modo ei, cui inscriptam aram Apostolus asserit, in ea ipsa quasi aliqua devotissimæ venerationis thura libarem. Quem etiam, ut res hæc benè vertat, submissis oro precibus. Cæterum levibus & malevolis solemne illud occino: *Procul este profani!* Tu vero quisquis placidiore natus es sidere, conatibus nostris faveto.

Sic igitur

Dissertationis Philologicae de Ara IGNOTO

DEO inscripta Act. 17. v. 23.

CAPVT PRIMVM

Generalia de Aris. Earum origo antiquissima ac ferè coæva mundo.

Ara & Altaris vulgare discrimen reiectum. Seruius & Festus notati. Ara erecta Diis, Principibus: vt Augustus & Vlyssi. Solinus refellitur. Principes aduentantes aris excepti. Ara Pacis, Orbonæ, Febris, Mala Fortune, Anni, Mensis, Paupertatis, Artis. Ara in lucis & cur? itemq; in

A

scena

*Æona & sepulchris, aut propè. Varia ararum materies. Ara
 cæspititia, lignea, cineritia: itemque ex arena & lapidibus.
 Am cornea Apollinis. Ara aenea, argentea, aurea. Mos con-
 fugiendi ad aras, easq; iniurando tenendi. Singularia qua-
 rundam ararum. Formula dedicandi aras & saxi veteribus.*

S. 1.

Rarum origo longe antiquissima est, & prope cum ipsa mundi nascentis origine coniuncta. Herodotus quidem scribit primos *Βαυβυσι* *ἢ ἄγὰ λυαῖα καὶ νῆες* *Ἰεῖον* struxisse Ægyptios, ut utpote qui se omnium primos natos gloriarentur, ut testatur & historia. Cui & Cælius Rhodiginus consentire videtur. Sed in hoc ipso tantum abest, ut nostrum mereantur calculum, ut potius ab eorum opinione quam longissime abeamus. Nam, ut iam dictum, ab origine mundi fere arcefenda est ararum origo, patetque ex sacris Pandædis & Cainum ex ordinatione diuina ac patris iusti, ut plane credibile, sacrificia obtulisse Deo, ad quæ aras exstructas fuisse omnino rationi consentaneum est. Hinc post, cessante diluuii vniuersalis pœna, morem sacrificiorum ac maiorum exemplum secutus Noah, altare quoq; ad sacrificii vsum erexit.

S. 2. Noam imitati sunt filii & nepotes. Vnde in toto terrarum orbe tot aræ, ut prius sidera quam illas numeres: Et eò res tandem rediit, eæque ingruerunt gentilitiæ superstitionis noctes, ut tota religio in aris ac sacrificiis posita esset, & quibus nullum esset altare (vocè altaris & aræ promiscue vsurpamus, discrimen enim, quod & Festus Pauli & Seruius faciunt, altaria sc. esse tantum superiorum Deorum, aras vero superiorum ac inferiorum, non semper locum obtinet, ut ex Virgilio & Silio ad oculum patescit) iis nec religio, nec Deus esse crederetur, ac pessimi omnium haberentur, ut patet ex Aristophane apud quem chorus cō *Ἀλαργεῶν*, de Lacedæmonis, ut de perditæ sceleratis loquitur: *οἶον ἔτε βαυβύσι, ἔτε πῆσι, ἔθ' ὄρα* & *πῆσι*.

S. 3.

in Euterp.
 Justin. l. 2.
 c. 1.
 y l. 18. Lect.
 Antiq. c. 37.
 Gen. c. 3.
 v. 20.
 Gen. 8. 20.
 in voce
 alt. ar. i.
 Comment.
 in Virg. Ec-
 log. 5. v. 66.
 Eclog. 8 v.
 64. 74. En.
 4. v. 517. Cir.
 v. 376.
 l. 4.

§. 3. Hinc quacūque occasione oblata Diis Deabusque non tantum, sed & Principibus ac bene de patria meritis, aliisque rebus, ut virtutibus moribus, & multis etiam pestibus, dum placatas esse trepido metu cupierunt, aras erexere gentiles. Aras Deorum Dearumque si enumerare vellem, dies me deficeret; & præterea id solis iurare clarius. Principes vero virtutibus suis aras meruisse, testatur exemplum Augusti, cui viuo tantquam Deo aras erectas esse liquere arbitror ex illo *Virgiliū*:

*Namque erit ille mihi semper Deus: illius armis
Sæpe tener nostris ab oculibus imbuet agnus.*

Itemque ex isto *Homeri*:

*Præsenti tibi maturos largimur honores,
Invandasq; tuum per nomen ponimus aras.*

Huic etiam Vbios in Germaniis, Lugdunenses & Narbonenses in Galliis aras erexisse refert *Rosinus* cum inscriptionibus, & *Dempsterus*. Vlyssi quoque ara consecrata, legitur apud *Tacitum*, in Germaniæ oris, adiecto *Laërta* patris nomine, & in quodam recessu Caledoniæ, Græcis inscripta literis, apud *Solinum*. Quod autem ex hoc colligere vult *Solinus*, Vlysses in Caledoniæ agrum appulisse, in eo ipsi vix ac ne vix quidem assentire possum. Placet potius sententia *Berneggeri* & aras illas in Vlyssis potius honorem, quam ab ipso Vlysse positas existimantis. Nec hoc quicquam *Solinus* obtinet, quod ara illa Caledonia inscripta sit Græcis literis. Notum enim est ex *Plutarcho* & *Iustino*, aliisque cultos posteris seculis esse Trojanos Heroas. Cui ergo homines Græci tempestate forte eieciti in has oras potius vota facerent quam Vlyssi, qui non ignarus malorum, quæ subeunt errantes pelago, facilius quam alii misericordia tangeretur. Etiam aduentantibus Principibus sædissima adulatione aræ exstructæ & ornatæ sunt. Qui honor habitus est *Metello Pio*, & *Caligule*, & *Vitellio* & aliis. Cætera quod attinet, Pudicitæ plebeïæ aram dedicatam esse a Virginia e *Liuto* constat. Paci, cum Lacedæmonii Atheniensibus imperii maritimi principatum concessissent in Atticis

Plin. l. 2.
N. H. c. 7.

Æclog. 1.
N. 7. 8.

l. 2. epist.
N. 7. 15. 16.

l. 2. c. 2. Ant.
tiq. Rom.
Paralip. in
Rosini l. 1. c.
13. ad reg. 8.
l. de Germania
c. 3. v. 4.

c. 25.
quæst. 10.
ex Taciti
German. &
Agric.

in Alexand.
dro M. 6. l.
11. c. 5. n. 12.

Val. Max.
1. 9. c. 1.

& Sueton. in
vita c. 13.

Tacit.
Hist. l. 2. c.
60. n. 3

primum *Plin.* l. 10. c. 23.

in Ti-
moth. c. 2. *primum aras publice esse factas narrat Nepos*. Ad quem locum
n. 2. tamen *Ampliff. atque Excell. Dn. Praeses* annotat, *Plutarchum* in

Cimone tradere aram Paci esse positam iam post victoriam.
Plin. l. 2. ad Eurymedontem de Persis. Imo *publice Febri fanum in Pa-*
H.N. c. 7. *latio dicatum, Orbona ad adem Larium ara, & Mala Fortune Esqui-*
l. 3. de nat. *lius*. Hinc Cicero scribit: *Febri fanum in Palatio, & Orbona ad*
Deor. *adem Larum, & aram Mala Fortune Esquilii consecratam videmus.*

l. 2. de
Leg. Et alibi: *Ara vetus stat in Palatio, Febri: & altera Esquilii, Mala*
Fortuna. Refert insuper *Eustathius* ex perdito *Eliani* lib.
περὶ προνοίας, in Gadibus geminam aram fuisse constitutam,
alteram anno, alteram *Mensi*, in honorem temporis & longio-
ris & brevioris. Præterea & aram ibi fuisse *Paupertati* & *Arti*
positam. *Paupertati* quidem, quo eam placarent, *Arti* vero
tanquam remedio ad effugiendam paupertatem optimo.

Coment.
in Dionys.
p. 65. Verba hæc sunt δ: *Ἐλιανὸς ἢ ἐν τοῖς περὶ προνοίας Φησὶν, ὅτι*
ἐν Γαδίβοις βωμὸς ἐνιαυτῶ ὕδρου, καὶ μηνὶ ἄλλῳ, εἰς ἡμετέρων
χρόνων βραχυτέρων τε καὶ μικροτέρων. Et mox paucis interiectis:
καὶ βωμὸς ἢ, φησὶ, παρὰ τοῖς ἐκείνῃ Πενίας καὶ Τέχνης. Τῆς μὲν,
ἐξιδουμένοις, τῆς ἢ, παραλαμβάνουσιν εἰς ἀκῆν ἐκείνης.

aras positas esse: *Concordiæ, & Spei, & Paci* &c. constat.

p. 100. n. 8. *§. 4.* Variis autem in locis constructæ aræ. Nec tantum
p. 102. n. 1. in templis, sed antiquissimo ritu etiam in lucis ac nemoribus.

p. 104. n. 6. in arborum refertis ac opacis, ut constat ex illo *Homeri*:
hymno in *Vener. v.*
§. 59. *Ἐς κύπερον δὲ ἔλθεσσα, θυώδεα νηὸν ἔδυνεν*
εἰς Πάφον· ἔνθα δὲ οἱ τέμενον βωμὸς τε θυώδης,

Plin. N.H. Et *Druidæ*: veterum delectum habuere inter lucos, eumque
lib. 16. c. 44. tantum aris ac sacrificiis destinant, quem annosæ quercus,
aut proceræ altitudinis robora conspicuum reddebant. Ex-
structas autem ideo deorum aras in lucis eiusmodi a genti-
bus putat *Fortunius Licetus*, ut indicarent, naturam diuinam
in Encyclopæd. ad aram Pythiam p. 24. nos multum latere ac obscuram delitescere, Numinisque
mytheria esse celanda multitudini. Forte etiam, quia illa ipsa
proceritas sylvæ densioris, & secretum loci, & admiratio um-
bræ in aperto tam densæ atque continuæ fidem alicuius Nu-
minis.

minis facere existimabantur. In montibus quoque aras po-
fitas vel ipsa *Historia sacra* testatur. In scena quoque *μ* dux *λ* Gen. 2. 29.
aræ ponebantur, dextra Baccho in Tragœdia, Apollini in *μ* vid. Sca-
Comœdia, sinistra ei vel Deo, vel Divo, vel Heroi, vel ciui, cui *lig. 1. 1. de*
fiebant ludi, iuxta aut parentalia. Et nisi in sepulcris, certe *art. Poët. c.*
tamen prope sepulcra, Manibus Virorum honoratorum aras *21. Taubm.*
crectas vt credam, facit *Virgilius* canens:

Instauramus Polydoro funus, & ingens

Aggeritur tumulo tellus, stant Manibus aræ.

Et rursus *ε*:

Libabat cineri Andromache, manesque vocabat

Hectoreum ad tumulum: viridi quem cespite inanem,

& geminas, causam lacrymis, sacrauerat aras.

Vid. idem l. 5. v. 46. Aræ quoque erant in viis publicis & pla-
teis, vt ex illo *Propertii* apparet:

Publica vicina perstrepat am via.

Conferatur & *Plautus*:

§. 5. Multiplex insuper ararum materia erat. Et primo
quidem ex cespitibus congestis aras conglobasse veteres, ex
Ouidio *ε* apparet, qui natalem vxoris celebrans, ait:

Arag, gramineo viridi de cespite fiat.

Et apud eundem *Medea* statuit — *Aras e cespite binas.*

Apud *Apuleium* quoque Latrones aram cespite virenti Marti
Deo faciunt. Apud *Iulium Capitolinum*, hæc reperiuntur: Cen-
tum aræ uno in loco cespitiæ exstruuntur, & ad eas centum sues,
centum oves maculantur. Hinc & *Horatius* *φ* & *Iuuenalis* *χ*
cespitem pro eiusmodi ara posuerunt. Aliæ aræ fiebant ex
ligno, vt vel ex historia sacra *ψ* patet. Aliæ ex cinere seu aqua
subacta, seu victimarum sanguine, de quibus *Pausanias* *ω*. Et
speciatim, quando *α* ait: *Stato autem die quotannis Februarii*
mensis nono supra decimum aruspices cineres ex Prytæneo deportant,
eoque aqua ex *Alpheo* amne diluto aram Iouis oblinunt. Thebis
aram *Apollinis Spodii* ex sacrificiorum cineribus fuisse narrat *γ*.
Alexander ab Alexand. *β* & *Calius Rhodiginus*. Ex arena ara-
rum *Philænarum* mentionem facit *Plinius*. Ex lapidibus
quoq; structas esse aras, ex sacro codice *δ*, & *Aristotele* *ζ* patescit,

qui tradit Protarchum dixisse fortunatos esse lapides, e quibus sunt aræ, quod honorentur. In Delo cornea erat ara Apollinis ab eo quadrimo, vt notat *Farnabius* ex caprearum Cynthiadū cornibus structa. Audiamus de hac *Callimachum*.

Ἄργεμις ἀγρώσασα καρῆατα συνεχῆς αἰγῶν
 Κωθιάδων Φορέεσκεν, ἰδί' ἔπολεκε βωμὸν ἀπόλλων.
 Δείμαλο μὲν κεράεσσιν ἐδέσθαι, πῆξε δ' ἢ βωμὸν
 Ἐκ κεράων, κερὰς δ' ἢ πέριξ ἴω ἐβάλλετο τοίχῃς.

in Mart. l.
 Spect. ep. 1.
 in Hym.
 Apoll.

l. c.
 lib. de solert. anim.

in Theop.

l. 1. s. c. 1. in Apollonii vita.

in Encyclop. ad 2. Nonarii ipsi sacrum & æternum vocabant, argenteis altaribus præferunt. Et Terrigenæ, Bagophanes. aduentante Alexandro totum iter floribus coronisq; construit, argenteis altaribus utroque latere dispositis. Apud Babylonios porro altare aureum fuisse, in quo non licebat ho-

in Cli. Parallel. s.

Heauton. act. 5. sc. 2. 73 Reg. 1. v. 50. c. 2. v. 28. Paulan. c. 4. n. 4. Pl. 2. En. v. 374.

Martialis hanc inter mundi miracula recenset; cui assentitur *Plutarchus* scribens: *Δήλω* δηποτε τοῖον ἀπόλλων παρὰ ναῶ, τὸν κεράλιον βωμὸν εἶδον ἐν τοῖς ἑπτὰ καλυμμένοις ἱεράμασι ὑμνόμενον, ὃ μὴ κέλλῃς δεόμενον, μὴτε ἰνὸς ἀλλε δεσμῆ, ἀλλ' ἰνὸν τῶν διζυῶν (alibi & e finistris structam asserit) συμπέπηγε καὶ συνήρεος κεράτων. Ex ære quoque factas fuisse aras, dubitare nos haud finit *Philostratus*, qui referente *Fortunio Liceto*, *Herculi* *Ægyptio* duas aras æneas in templo apud *Gades* erectas fuisse scribit. Argenteas etiam aras in vsu fuisse ex *Curtio* liquet, apud quem *Perſæ* ad prælium ituri ignem, quem *Nonarii* ipsi sacrum & æternum vocabant, argenteis altaribus præferunt. Et *Terrigenæ*, *Bagophanes*. aduentante *Alexandro* totum iter floribus coronisq; construit, argenteis altaribus utroque latere dispositis. Apud *Babylonios* porro altare aureum fuisse, in quo non licebat hostias mactare præterquam lactantes, testis est *Herodorus*. *Midas* quoque, vt est apud *Plutarchum*, eo in loco, quo *Anchurus* filius in terræ hiatus se coniecerat, aram auream posuit *Ioui* *Idæo*.

§. 6. Has aras antiqui tam sancte habuerunt, vt etiam confugientes ad eas inuiolabiles putarent; erantque aræ miseris quasi quædam *Aſyla*, ad quæ confugerent, ut immunitatem ac impunitatem consequerentur, si eas fuissent amplexi. Quorsum alludit *Terentius* aliique plures. Etiam in sacris quibusdam ara in discrimine vitæ, occupata legitur. Inſediſſe quoque fugitiuos aras ex *Nepote* clarum est, qui *Argilium* quendam aram in fano *Neptuni* *Tænari* inſediſſe narrat: Et *Virgilio*, apud quem *Helena*

aris

Quod si tamen magni alicuius sceleris reus eo confugisset, aut igne admoto cogebatur inde discedere, vt colligere licet ex *Plauto*: aut obstructis valuis fame necabatur, vt *Pausania* & factum.

§. 7. In more etiam fuit veteribus in iureiurando aras tenere, ut eo sanctius feruaretur, quod promitteret iurans. Ita apud *Iustinum* & *Ptolemæus sumtis in manus altaribus, con-* Act. 3. fe.
4. Rudens.
† apud Ne-
pot. l. c.
tingens ipsa simulacra & puluinaria Deorum inauditis ultimisque execrationibus adiurat se sincera fide matrimonium petere &c. Et *Hannibalem* non amplius nouem annos natam aram tenentem iussu Patris iurasse nunquam se in amicitia cum Romanis fore, testantur *Historici*. Ad quem ritum veterum etiam alludunt *Virgilius, Iuuenalis, Propertius, Plautus, Cicero & alique.*

§. 8. Interdum aræ singulare quippiam & mirandum habuere, vel ratione sacrificiorum; sicut aræ *Herculis*, quæ & maxima dicta est, proprium erat, vt *Iuuenus* indomitus *Herculi* victima in ea mactaretur. In ea *Prætor* aut *Pontifex*, qui rem diuinam fecit, sola lauro nec alia coronabatur fronde. Huic admonere manus fæminas religio non sinebat; ad eam dum sacra fiebant, dumque litabatur omnes capite aperto & inuclatos esse decebat. In ea nec lectisternium fieri, nec puluinar suscipi poterat. Ita quoque in *Attica* *Iouis* supremi aræ nihil conueniebat animatum immolari, sed variis libamentis & bellariis absque vino sacrificabatur. Vel ratione aliorum euentuum, sicut ut *idem* scribit & *Linii* in *Lacinia* *Iunonis* aræ cineres nullus mouit ventus, & *Veneris* *Paphia* aræ sub palustri cælo nullis pluuiis humectabatur. *Plutarchi* testimonio duæ aræ in *Germania* fuere, quæ sub id tempus, quo victus bello *Cimbrico* *Marius* somnionatus est victorem se fore, si immolaret filiam suam *Calpurniam*, sonum tubarum edebant. Et alibi *idem* de aurea *Midæ* aræ, cuius iam §. 5. mentio facta, scribit, eam circa id tempus, quo terra hiauit olim, lapideam fieri, stato illo tempore elapso, rursus auream. Fides sit penes auctores.

§. 9. Pri-

§.9. Priusquam hinc abeamus, apponimus formulam aræ
dedicandi, quam nobis exhibet inscriptio vetus Patavina,
olim ab Aldo, Smerio, Grutero & Schotto, sed longe correctius
a Laurentio Pignorio, Sertorioque Ursato, ut in ipso lapide ex
fide vetusti codicis suppleta hodie legitur, descripta & com-
mentariolo illustrata. Ea sic habet:

L. Helio Cæsare. Imp. P. Cælio & ALBINO

VIBVLLIO PIO COS.

VII Idus OCTOBRES

Cn. Domitius Valens Iivir ID. PræEIVNTE C. IVLIO
SEVERO PONTIF. Legem dixit in ea verba quæ infra
SCRIPTA SVNT.

Iuppiter optime maxime quandoque tibi HODIE
HANC ARAM DABO DEDICABOQVE OLIS LEGIB.
Ollisque regionibus dabo dedicaboque quæ hic HODIE
PALAM DIXERO VTI INFIMVM SOLVM HVIVS
ARAE ES Si quis hic hostia sacrû faxit quod magmentû neC
PROTOLLAT IDCIRCO TAMEN PROBÈ FACTVM
ESTO CETER Leges huic aræ eadem sunt quæ aræ Dianæ
sunt IN AVENTINO MONTE DICATAE HISCE LEGI-
BVS HISCE REGIONIB Sicuti dixi hanc tibi aram Iup-
piter optime maxime DICO DEDICOQVE VTI SIS VO-
LENS PROPITIVS MIHI COLLEGISQV Meis decurio-
nibus colonis incolis coloniæ martiæ iVLLIAE SALONAE
CONIVGIBVS LIBERISQVE NOSTRIS.

Similem huic formulam habes in ara Narbonensi Au-
gusto dicata, cuius supra mentio facta. Quam si cum hac
nostra compares, apparebit, fortasse melius hic legi, quando
tibi, & mox, quas hic, denique, qui magmentum. Id quod
obiter observare libuit. In formula dedicationis interdum
expresse cautum esse, cui Deo in ara dedicata sacrificandum
esset, ex alio lapide docent Kirchmannus & Sertorius Vr-
Fun. Rom. satus. Sed hæc de Aris in genere. Nunc aram Athenien-
e 1. sect. 2. sium paulo accuratius inspiciamus.

p. 90. in mo-
num. Patav.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

Singularis Atheniensium superstitio. Ara Dei ignoti ab Apostolo Athenis visa. Quomodo ea inscripta fuerit, diuersa Autorum sententia. Super causa dedicationis variae opiniones ex Isidoro Pelusota, Chrysofomo, Occumenio, Lyrano, Selneccero, Salmerone, Cornelio a Lapide, Baronio, Casaubono, Sarcerio aliisque recensentur.

S. I.

Enerat Apostolus Paulus Athenas, vt celebre alias omnium artium emporium, ita idololatriæ quoque quasi quoddam domicilium. Singularis quippe Atheniensibus *δαιδαμονία* erat, quæ potissimum elucefcebat *ἐν τοῖς πρὸς τὰς θεάς*. Hinc *Isocrates* a scribit eos fuisse *πρὸς τὰ τῶν θεῶν δισεξάτα ἀγκυμένους*. Et Apostolus v. 16. Atheniensium urbem *κατέδωλον ἕσαν τὴν πόλιν* vocat. ^{ainPanegyri}

S. 2. Copiose igitur singulari superstitionis zelo aras Diis suis struebant; quas cum accuratius perlustrasset Apostolus, & inter eas inuenisset vnam inscriptam *ἄγνωσῶν θεῶν*, tumultuque orto in Areopagum duceretur, occasione doctrinam suam defendendi arrepta aram illam Atheniensibus obiecit. Audiamus ipsum loquentem: *Διερχόμενος*, inquit β, *καὶ ἀναβρωῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὐρον καὶ βωμὸν, ἐν ᾧ ἐπιγεγραπτο, ΑΓΝΩΣΤΩΙ ΘΕΩΙ. Ὁν ἐν ἀγνοῦντες σεβέετε, τῆτον ἐγὼ κατέγγελω ὑμῖν*. Q. d. Non sum nouorum Dæmonum annuntiator, neque nouæ doctrinæ prædicator; Deus vester *ἄγνωστος*, cui aram dedicastis, idem ille est, cuius cultum quod ego profiteor, tantopere tumultuamini. β. v. 24.

S. 3. De hac ara Scriptores varie controuerfantur. Et primo quidem de ipsa inscriptionis forma non unam eandemque tenent sententiam. *Hieronymus* eam non in singulari, sed plurium numero conceptam fuisse putat. *Inscriptio ara*, inquit γ, *non ita erat, vt Paulus asseruit, Ignoto Deo, sed ita: Diis Asiae & Europæ & Africae, Diis ignotis & peregrinis*. γ comm. in ep. ad Tit. c. 1.

B

Verum

Verum quia Paulus non pluribus Diis indigebat ignotis, sed uno tantum Ignoto Deo, singulari verbo usus est: ut doceret illum suum esse Deum, quem Athenienses in ara titulo prae-notassent, & recte eum scientes colere deberent, quem ignorantibus venerabantur, & nescire non poterant. Cum Hieronymo sentit Salmero d. Vi Paulus, inquit, aliquando ex Scripturis sensum potius ad rem citat quam verba, ita illud de Diis ignotis in singularem numerum mutavit, quia apud sapientes unus tantum Deus est.

Comm. in Act. Apost. c. 17. Quæst. Roman. 13.

§. 4. Oecumenius, cui ad stipulari videtur ζ Boxbornius, huius aræ inscriptionem hanc fuisse contendit:

ΘΕΟΙΣ ΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΚΑΙ ΔΙΒΥΤΗΣ
ΘΕΩΙ ΑΓΝΩΣΤΩ
ΚΑΙ
ΖΕΝΩΙ.

Quæ inscriptio quoad posteriora saltem, non quoad priora, diuersa est ab Hieronymi. Quam enim partem Orbis terrarum hodie Africam appellamus, eam veterum nonnulli Libyam vocabant. Lacanus:

lib. 9. Pharsal.

Tertia pars rerum Libyæ, si credere fame
Cuncta velis.

Comm. in h. l. & ep. ad Tit. hom. 3. Exegemat. in h. l. Rhetor. Sac. tr. 2. c. 7.

§. 5. Chrysostomus vero in singulari numero inscriptionem positam ait. Quem in sensum & B. Dn. D. Maior ait: Hoc credible est, non aliam (sc. aram) Paulo visam fuisse, quam quæ in singulari concepta fuit. Et B. Dn. D. Glassius: Vero similis est, in singulari inscriptionem illam aræ formatam fuisse; si enim secus esset, procul dubio Paulus occasionem inde sumisset, πολυθεϊστικῶν gentilium prius perstringendi, quam de uno vero Deo sermonem fecisset.

al. 4. ep. 69.

§. 6. Atque ut de inscriptionis titulo Scriptores inter se certant, ita etiam, & maiori adhuc varietate, de occasione, qua erecta hæc ara. Sunt I. qui dicunt, ut est apud Isidorum Pelusiotam, cum Persæ Græciam quondam magna inuasissent manu, opemque Athenienses a Spartanis petiissent, in monte Parthenio Philippidi, qui mittebatur, occurrisse simulacrum Panis, qui neglectum sese querebatur, atque auxilium promitte-

mittebat. Quem cum ignorarent quis esset, gratos interim
 Αγνωσῶ θεῶν aram inscripsisse. Sed quid vetat, *Isidorum* ipsum
 audire? Οἱ μὲν γὰρ Φασιν, inquit, ὡς Φιλιππῶιδῶ ἐπεμψαν Ἀθη-
 ναῖοι ἡμεροδρόμον πρὸς Λακεδαιμονίους περὶ συμμαχίας, ἠνικά
 Πέρσαι Ἰππεράτωσαν τῇ ἐλλάδι· διὸ κατὰ τὸ παρεθένιον ἔρ-
 Παιὸς Φάσμα ἐντυχόν, ἠλιῶσ μὲν Ἀθηναίους, ὡς ἀμελεῦντας
 αὐτῶ, βοηθεῖν ἢ Ἰππηγελεσ. Νικήσωτες ἔν, βωμὸν ἀποδό-
 μησαν, καὶ Ἰππεράψαν ΑΓΝΩΣΤΩΙ ΘΕΩΙ. Totidem pene
 verbis, & procul dubio hoc ex loco petitis, opinionem hanc
 describit *Oecumenius*, addens tamen nonnulla quæ ex *Chry-μ. ante cit.*
sofomi sententia, quæ mox indicabitur, desumpta videntur.

§. 7. *Chrysofomus* scribit Athenienses posuisse hanc aram
 veritos, cum alios externos Deos admisissent, ne forsan &
 alius quispiam alibi esset, quem ignorarent. En eius verba : Comm. in
 Αθηναῖοι ὁπαιδὴ κατὰ καιρὸς πολλὰς ἐδέξαντο θεὸς, καὶ τῆς Αἴ. c. 17.
 ὑπεροχίας, οἷον τὸ τῆς Ἀθηνῶν ἱερὸν, τὸν Πάνα, καὶ ἄλλες ἀλλα-
 χάσεν· δεδακότες μὴ ποτε καὶ ἄλλῃ τις ἢ αὐτοῖς μὲν ἐδέπω
 γνώριμῃ, θεοπροφόμενῃ ἢ ἀλλαχῶ, ὑπερπλείονῃ δῆθεν
 ἀσφαλείας καὶ τέτρω βωμὸν ἔστησαν, καὶ Ἰππειδὴ ἐκ ἧν δῆλῃ
 ὁ θεὸς, Ἰππεγέγραπτο, ΑΓΝΩΣΤΩΙ ΘΕΩΙ. Et alibi: Αθη-ξ hom. 3. in
 ναῖοι ὁπαιδὴ ἐκ ἐξ ἀρχῆς τὰς θεὸς πάντας παρέλαβον, ἀλλὰ ep. ad Tit.
 κατὰ χρόνους, καὶ ἄλλες ἑνάς, ὡς τὰ ἐκ τῶν ὑπερβορέων, ὡς
 τὰ Ἐ Πανός, ὡς ἄλλα μυρία ἐπήγαγον ὑπερὸν ἔτοι εσχαζό-
 μενοι διὰ τέτων, οὐ εἰκὸς καὶ ἄλλον εἶναι θεὸν, ὑπ' αὐτῶν ἢ
 ἠγνοῶσ, ἵνα καὶ περὶ ἐκείνων ὡσαν δικάστοιῶται, τέτρω βωμὸν
 ἔστησαν, Ἰππεράψαντες, ΑΓΝΩΣΤΩΙ ΘΕΩΙ. Μενονεχὶ τέτρω
 δηλῆντες καὶ εἰ τις ἄγνωσῃ εἴη θεός.

§. 8. Huic opinioni Atheniensium fortasse ansam præ-
 buerit pestis, qua grauer oppressi cum frustra, vt aliqui
 volunt, se colendis Diis Patriis fatigassent, nihilque ab iis
 opis impetrassent, timerentque ne aliquod Numen præter-
 missum a se esset, Θεῶ Αγνωσῶ aram hanc dedicarunt, obla-
 tisque sacrificiis conualuere. Audiamus iterum de hac opi-
 nione

.l. supra cit. nione loquentem *Isidorum Pelusiotam*: Ἄλλοι δὲ Φάσιν, ὅτι
 λοιμὸς κατέσκηψεν ἀθήνας, καὶ εἰς τοσούτων αὐτὸς ἐξέκαυσεν,
 ὡς μηδὲ τῶν λεπτοτάτων σινδόνων ἀνέχεσθαι. (Rittershuf. conii-
 ciebat legendum ἀπέχεσθαι.) Τὰς νομιζομένους ἐν θεῶς ἐαυτῶν
 θεραπεύοντες, ἔδεν ἀπώναντε. Ἐνοήσαντες ἔν, ὅτι ἐστὶν ἴσως
 θεὸς ἡσ, ὃν αὐτοὶ κατέλιπον ἀγέραςον, ὃ τὸν λοιμὸν καταπέμψαι,
 ναὸν δαμάμενοι: καὶ βωμὸν, ὅπου ἔψαλλον, ἀγνώστῳ θεῷ, καὶ
 θύσαντες, ἀθίως ἐθεραπεύθησαν. Quæ totidem verbis ite-
 rum exscripsit = *Oecumenius*.

§.9. Sunt III, qui hanc aram eandem cum celebri illa
 ara Misericordiæ fuisse contendunt; unde aliam quoque aræ
 erectæ occasionem afferre nimium quantum laborant. Au-
 diamus e *Nicolaum de Lyr*, licet non vsque adeo ornate lo-
 quentem: *Aliqui dixerunt, quod hoc altare fuit consecratum & in-*
stitutum a posteris Herculis, qui post eius mortem eieci de regno suo
& potestate, recurrerunt ad auxilium Atheniensium, per quod resti-
tuti fuerunt ad statum pristinum: propter quod dixerunt misericor-
diam in Athenis posuisse sibi sedem: cui consecrauerunt aram; sed
quod misericordia non erit aliqua persona, qua fuisset nota homini-
bis: sicut Iupiter & Mercurius fuerunt, quos gentiles ad Deos trans-
latos dicebant. Tam illud altare intitulatum fuit: IGNOTO DEO: &
determinatum, quod non fierent oblationes & sacrificia, nisi de gemi-
ribus, lacrymis ac precibus miserorum ibidem misericordiam postu-
lantium.

§.10. IV. *Selmeccerus* o annotat valde probari *Melanchthoni*,
 quod nonnulli dicant, Philosophos Athenis docentes eam
 aram constituisse, motos Eclipsi, quæ tempore passionis Chri-
 sti accidit, de qua *Apollophanes Sophista* dixit ad *Dionysium Areo-*
ragitam: ὦ καλὲ Διονύσιε, ἀμοιβαὶ θεῶν πραγμάτων. Cui re-
 spondit *Dionysius*: ἢ τὸ θεῶν πάροχ, ἢ τῶ πάροχῳ συμπάροχ.
 Ἄγνωτῳ πάροχ θεῶς, δὲ ὃν τὸ πᾶν ἐξέφα) καὶ σεσάλδεται.
 Etiam *Nicolaus de Lyr* opinionem hanc olim quibusdam pla-
 uisse refert. Ita vero ille: *In Scholastica historia dicitur: quod*
Philosophi Athenis existentes, & tenebris factas in die passionis Christi
confi-

considerantes, quod non poterunt esse virtute natura, & quod non facta fuerunt per interpositionem luna: ut dicit Dionysius se vidisse lunam retro cedentem ab Oriente, & supponentem se soli: tunc ei erat quinta decima, & iterum eam redeuntem ad locum suum versus Orientem. Talis autem motus luna erat contra cursum natura: propter quod illa Eclipsis non fuit naturalis. Item quod illa Eclipsis solis incepit a parte Orientis, & in eadem parte fuit determinata: Eclipsis autem naturalis ipsius solis semper incipit a parte occidentali, & in parte opposita terminatur. Item quod illa Eclipsis duravit tribus horis, seu ab hora sexta usque ad horam nonam, ut habetur Matth. 27. Eclipsis autem solis naturalis non tantum durat, sed modico tempore. Hac igitur consilia attendentes Philosophi consecrauerunt altare Deo, qui talia mirabilia faciebat: quem vocauerunt Ignotum. Quæ maximam partem ex epistola Dionysii ad Polycarpum, cuius partem Suidas quoque recitat, desumpta esse videntur; de ara tamen erecta altum ibi silentium. Hanc opinionem etiam Salmeron refert. Ratio, inquit, redditur illius inscriptionis a Michaele Syngello auctore graui & veteri, qui in vita Dionysii (rectius vocastet cum Possuino & aliis encomium in Dionysium) scribit, Dionysium in Aegypto existentem, & solis defectum videntem in die Dominica passionis dixisse: Ἰγνώστου θεοῦ πατρὸς ἡμετέρου ἡ σελήνη ἐκλάσθη. h.e. Ignotus Deus patitur: propter quem uniuersum est tenebris obscuratum & tremefactum, & hunc sermonem asserit sibi puero a patre traditum. Ad hæc adiungit: Cum Philosophi, qui tunc Athenis erant, intelligerent natura vices maxime mutari & verti, potuisse aram ignoto Deo, de quo nunc loquitur Paulus, constituere. Et fortasse, ait, Dionysius ex Aegypto reuersus autor fuit, ut talis ara Ignoto Deo erigeretur. Similia fere tradit Petrus Comestor in Scholastica Historia. Mox subiicit suum de his iudicium: Hæc ratio postquam solido & antiquo testimonio fulcitur, videtur mihi reliquis præferenda: quod Christo Ignoto sibi Deo esset proposita, qui eius causa extitit, quanquam ex quacunque alia causa posita fuerit, idem liceat colligere. Est autem Christus ignotus Deus sub cuius humanitate delitescit: quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Delituit etiam diuinitas in passione, ut nunc etiam delitescit sub speciebus Sacramenti. Ita ut de eodem dixerit Propheta x: x Esaias

*φ Tract. 47.
in Act.*

Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel Saluator: quanquam ex alia parte signa & miracula eum verum Deum indicauerint. Hinc Ara Ignoti Dei, crux Christi dici potest, quia habebat inscriptionem: Iesus Nazarenus Rex Iudæorum: quomodo enim Iesus aut Rex in spinis florum.

↓ Comēnt.
in Act. c. 17.

§. II. V. Cornelius a Lapide scribit & quosdam per Deum ignotum intelligere Deum in carne appariturum, puta Christum incarnandum. Potuerunt enim, inquit, Athenienses ex Sibyllis & ab Hebræis discere futuram Christi incarnationem, illique aram statuere hoc titulo: IGNOTO DEO. Christus enim ante eam hominibus fuit ignotus, & incognitus. Id verum est, si vera sunt, pergit, qua scribit Hilduinus Archiep. Rhemensis in vita S. Dionysii. Sic enim ait: Dum Paulus singula altaria & simulacra falsorum Deorum perlustrasset, inter ceteras aras reperit altare unum, cui erat titulus superscriptus: DEO IGNOTO. Et conuersus ad Dionysium, Paulus interrogauit illum dicens: Quis est ille Deus incognitus? Ad quem Dionysius, adhuc, inquit, non est ipse Deus demonstratus inter Deos, sed est incognitus nobis, & seculo venturo futurus: Ipse enim est Deus, qui regnaturus est in cælo & in terra, & Regnum eius non accipiet finem. Subiungens itaque Paulus ait: Homine erit an Spiritus? Respondens Dionysius dixit: Verus Deus & verus homo, & ipse renouaturus est mundum, sed adhuc incognitus est hominibus, quoniam apud Deum in cælo eius conuersatio est. Et ait Paulus: Illum Deum prædico vobis, quem incognitum appellatū: Natus enim ex Maria virgine, passus sub Pontio Pilato, pro salute humana mortuus resurrexit, cælosq; ascendens sedet a dextris Dei Patris, verus Deus & verus homo, per quem facta sunt omnia, & venturus est in fine seculi iudex omnium, qua geruntur: Qui notus est iam in Iudæa Deus, & magnum in Israel & sanctum nomen eius. Quamobrem quem incognitum vsque nunc habuistū, modo cognoscite, quia ipse est Deus solus, & præter eum non est alter: Qui nos de morte sanguinis sui pretio reduxit ad vitam: Qui cælum & terram, homines sc. & angelos in vnitatem regni sui coniunxit: Qui mortificat iustus, & viuificat pius: Qui claudit, & nemo aperit, aperit, & nemo claudit. Subdit Hilduinus ille, hūc aliūq; Pauli verbis Dionysium fuisse conuersum, & Christi amore accensum, præsertim vbi cæco visum restitutum fuisse a Paulo videret.

§. 12.

§. 12. VI. Baronijs suam hac de ara hisce proponit ^o sententiam: De Ignoto Deo ea magis placet sententia, ut quoniam placitis antiquorum Philosophorum, ut Trismegisti & aliorum, quin etiam Sibyllinis oraculis, receptum erat, unum Deum esse inuisibilem, imperceptibilem, eundemq; innominatum & ineffabilem, ne cui Numinum diuinus honor deesse videretur, aram eo titulo illi erexerint. ^o Annal. Eccles. ad ann. 52.

§. 13. VII. Casaubonus aram hanc natales suos debere cultui Θεῶν Ἰένων putat. Ita enim scribit: In multis Graciae locis ^o in Athenarum 1. festum celebrabatur nulli priuatim Deo sacrum, sed in uniuersum omnibus. Theoxenia eum diem vocabant. Hesychius: Θεοξενία, ἡ ἡμέρα ἐορτῆς πᾶσι τοῖς θεοῖς. Athenis autem potissimum videntur Theoxenia celebrata: nam inter propria Reipub. illius instituta hoc fuit, quod Θεὸς Ἰένος colerent quam plurimos. Hesychius: Θεοὶ Ἰένιοι παρὰ Ἀθηναίους ἡμῶν, εἰς κατὰ λέξιν Ἀπολλοφάνης ἐν Κρησίῳ. Inde illa ara Θεῶν Ἰένων, de qua D. Paulus in Actis. 9. c. 3.

§. 14. Denique VIII. Erasmus Sarcerius ad prouidentiam diuinam confugit, aitque ^o, fortassis ex diuino consilio aram hanc ^o Comm. in Act. c. 17. aliquando apud Athenienses cepisse, ut illa aliquando occasio esset conuersionis Atheniensium.

CAPVT TERTIVM.

Aram Atheniensium videri singulari numero fuisse inscriptam. Sententia super caussa dedicationis, superiori capite recensita, expenduntur. Verum Deam fuisse, quem Ignoti nomine Athenienses coluere. Verus Deus, eiusq; unitas etiam Gentilibus quodammodo nota. Formula precandi, Κύριε ἐλεήσον, iisdem usurpata. Quis illis Deus ignotus? Dii ignoti Pelasgorum. Deus ἀνώρου ^o Celtiberorum. Ara ignoti Dei apud Arabes & Burdegalenses. Ignotus Deus apud Persas. Romanorum Dii ignoti. Formula Deos compellendi: Quisquis es. Deos nominandi metus. Deorum tutelarium nomina arcana, etiam urbis Roma. Sexus Deorum incertus. Boxhornius notatur. Coniectura Cl. Viri super formula si Deus, si Dea es, probatur. Incerta sacrificia ac cul-

at cultus Deorum quorundam. Nostra sententia per ἀνακεί-
Φαλαίωσιν refertur, & concluditur dissertatio.

§. 1.

Hac sententiarum varietate quid sentiendum sit, definire, auctoremque huius aræ nominare, quaque occasione erecta sit, indicare, fateor coniecturæ potius rem esse, quam scientiæ; illamque solennem veterum formulam, NON LIQVET, fortasse rectius hîc vsurpari, quam vt certi quid affirmemus. Nihilominus instituti nostri ratio requirit, vt dispiciamus, quid in hac re maxime veritati consentaneum videatur.

§. 2. Ac Hieronymi quidem, aliorumque, qui inscriptionem aræ in plurium numero conceptam volunt, sententiam quod attinet, næ illi sanctissimo Apostolo grauem dicam scribunt, detrahuntque verbis eius, quibus Athenienses tentabat conuincere, omne robur ac pondus; vtpote quæ antagonista falsitatis arguere potuissent. Decepti fortasse sunt ex eo, quod

α 1. 4. Apol-
lon.
β 1. 5. Eliac.

γ in voce
Τημοῦ αν.

δ in Dial. qui
Philopat.
inferibitur.
ε in fine
Dial.

ζ 1. 1. Attic.
η Erat. c. 105.

Philostratus α mentionem facit Ignotorum Deorum, quodque Pausanias refert β aram consecratam Diis ignotis. Πρὸς ἀπὸν (loquitur de magna Iouis Olympii ara) δ' ἐστὶν ἀγνώστων θεῶν βωμός. Quomodo & Suidas γ: σωφρονέστερον γὰρ τὸ περὶ πάντων θεῶν λέγειν εὖ, καὶ τὰ πάντα ἀθήνησιν, ἔτι καὶ ἀγνώστων δαιμόνων βωμοὶ ἴδρυν. Praepono longe authoritatem Scriptoris sacri; & verba Apostoli nimis clara sunt. Nec sequitur: Fit mentio apud Scriptores quosdam ararum in plurium numero inscriptarum: E. nulla fuit inscripta in singulari numero. Quid enim vetat asserere cum Baronio, aliisq; fuisse ibi aras in plurium numero inscriptas, & vnam quoque in singulari? Aram in singulari numero inscriptam Ignoto Deo Athenis aperte nos docet Lucianus

vel quisquis alius potius, cum ait δ: Νῆ τὸν Ἀγνώστων ἐν Ἀθήναις. Et rursus ε: Ἡμεῖς ἢ τὸν ἐν Ἀθήναις ἀγνώστων ἐφωρῶντες, καὶ προσκησάντες, καὶ εἰς εἰς ἕρανὸν ἐκτείναντες, τὰ τῶ δὲ χαλεπώμεν.

§. 3. Quod porro I. sententiam de occasione erectæ aræ huius spectat, eam nisi me omnia fallunt, ex ζ Pausania η Hero-

dotog;

δοτο, quicumque eius authores fuere, aut sunt, sed non satis
 bona fide, adiectis præterea, quæ suæ causæ inferuire videban-
 tur, defumfere. Audiamus ipsos Scriptores, & fucus facile ap-
 parebit. Ita vero *Pausanias* 1. Περὶ ἧς Πανὸς Φαιόν, ὡς θ1.c.
 πεμφθεὶν Φιλιππίδης εἰς Λακεδαιμόνα ἀγγελῶν δαπαροβηχο-
 των Μήδων (quod factum esse sub Dario ex *Herodoto* 1. & *Cor.* 1.c.
pel. Nepote liquet) ἐς τὴν γλῶσσομαιήμων ἢ Λακεδαιμονίους ἰσπερ- *Miltiad.*
 βαλέων Φαίη τὴν ἔξοδον· εἶνα γὰρ δὴ νόμον αὐτοῖς, μὴ πρότερον *c. 4.*
 μαχημένους ἐξίεναι πρὶν ἢ πλῆρη τὸν κύκλον τῆς σελήνης γινώσκον.
 Τὸν ἦ Πᾶνα ὁ Φιλιππίδης ἔλεγε περὶ τοῦ ὄργου· εὐτυχάνοντο οἱ τὸ
 Παρθέσιον, Φαίαι τε ὡς ἔνους Ἀθηναίοις εἴη, καὶ οἱ εἰς Μακεδῶνας
 ἤξει συμμαχίαν. ἔτι μὲν ἐν ὁμοίᾳ τῇ αὐτῇ τῇ ἀγγελίᾳ (ἐπιμνησθῆναι).
 Vbi notari velim, Scribarum forte culpa, quibus *Philippi* no-
 men erat magis cognitum & familiare, vitium irrepisse in
Pausaniam, quod neque propugnatores dictæ sententiæ cor-
 texerunt, & pro *Phidippide*, quod nomen non personæ pro-
 prium, sed muneris seu officii, nempe cursorum, quos ἡμερο-
 δρόμους vocabant, quodque expresse ponit in hac historia, vt
 mox audiemus, *Herodotus*, *Phidippidem* perperam positum esse,
 vt ostendit *Ampliff. atque Excell. Dn. Præses*. Nunc & *Herodoto* *Comm. in*
 aurem commodemus: Τῶ δὲ, inquit μ, (ὡς αὐτὸς τε ἔλεγε *Nepot. Mil-*
 Φειδιππίδης, καὶ Ἀθηναίοισι δατήγηλε) περὶ τοῦ Παρθέσιον ἔργου *tiad. c. 4. n. 3.*
 τὸ ἰσπερ Τεγέης ὁ Πᾶν περιπίπῃ. βῶσαντα ἢ τῆνομα ἔφειδιπ-
 πίδειν τὸν Πᾶνα, Ἀθηναίοισι κελεύεται διαγῆσαι διότι ἐαυτῶ
 ἔδειμιλον ἀπμείλειαν ποιῆναι, ἐόντων ἔνους ἤδη Ἀθηναίοισι, καὶ
 πολλὰ χεῖρ ἡρομένους ἤδη σφίσι χρησίμους, τὰ δὲ ἴσιν καὶ ἰσμένους. Καὶ
 ταῦτα μὲν Ἀθηναίοι, κατὰ πάντων σφίσι εὖ ἤδη τῶν περηγμάτων,
 πρὸς ὄσαντες εἶναι ἀληθῆα, ἰδρῦσαντο ἰσπὸ τῆ ἀκροπόλι Πανὸς
 ἰσρον, καὶ αὐτὸν δαπὸ ταύτης τῆς ἀγγελίης θυσίᾳ σφικετήσῃ καὶ
 λάμπάδι ἰλάσκονται. Quis vero ex his *Pausania* & *Herodoti*
 verbis colligere potest, *Phidippidem* atque Athenienses igno-
 rasse, quis Deus apparuisset auxiliumque promississet? Con-
 trarium tam clarum ac solis radii, cum sudum est. Expresse
 nomi-

C

nominatur Deus iste Pan, eique sub hoc, non sub ignoti Dei nomine, honores habitos esse, templumque structum dicitur.

§. 4. II. Sententia, quæ Chrysolomi & aliorum est, quibus pestis occasionem erectæ aris præbuisse dicitur, licet, ut fatear, cæteris paulo probabilior sit, talis tamen non est, quæ omni careat dubio. Quem enim huius suæ opinionis idoneum authorem ex Græca antiquitate nominabunt? Forte Diogenem Laertium? quod facit implicite Ludovicus Vives, quando ait: Erant in agro Atticæ multæ Diis ignotis sacræ aræ, ut Lucas attingit in Actis Apostolorum c. 17. & apud Pausaniam in Atticæ θεῶν ἀγνώστων βωμοὶ: quæ aræ inuento Epimenidis Cretensis sunt erectæ: nam cum regio pestilentia laboraret, consultaque Pythia respondisset, expiari oportere urbem & agros, nec, cui Deo sacrum fieri oporteret, dixisset: Epimenides, qui tum Athenis erat, iussit dimitti hostias per agros, sequique eas sacrificos, & in quo loco quæque constitisset, ibi mactari eam, immolarique Deo ignoto propitio. Itaque ex eo tempore etiam ad aetatem Laertii Diogenis, frequenter visebantur per pagos Atticæ terræ sacræ aræ sine nomine. Eodem propendere videtur celebris Iesuita, Athanas. Kircherus, cum in Actis Apostolorum amrum Diis ignotis primo in agro Atheniensi ab Epimenide erectarum mentionem fieri scribit. Sed ut & hic fucus patefcat, perpendemus ipsius Laertii verba: "Ὁθεν, inquit, Ἀθηναίους τότε λοιμῶν κατεχομένους ἔρησεν ἡ Πυθία καὶ θῆκε τὴν πόλιν. Οἱ δὲ πέμπουσιν αὐτὴν τε καὶ Νικίαν τὴν Νικηράτῃ εἰς Κρήτην, καλῶντες τὸν Ἐπιμείδην. Καὶ ὁς ἐλθὼν Ὀλυμπιάδι τεσσαρεσθῆ ἔκτη ἐκάθηνεν αὐτῶν τὴν πόλιν, καὶ ἔπαυσε τὸν λοιμὸν, τῆτον τὸν τρέσπιν λαβὼν πρόβατα μέλανά τε καὶ λευκά ἤγαγε πρὸς τὴν Ἀρειὸν πάγον. καὶ κῆθεν εἴασον ἵεναί αἱ βόλονται, πρὸς ἀξίας τοῖς ἀκολεθροῖς, ἔνθα ἂν κατακλίνοι αὐτῶν ἕκαστον, θύειν τῷ πεσοθένι θεῷ. καὶ ἔτω λῆξαι τὸ κρέον. Ὁθεν ἐπὶ καὶ νῦν ἐστὶν δόρεν κατὰ τὰς δῆμους τῶν Ἀθηναίων βωμοὺς ἀνονόμους. Vbi dicit Laertius, propter pestem sedatam Ignoto Deo aram erectam, ut Apostolica inscriptio est? Oves mactatas esse scribit θεῷ πεσοθένι, non Ἀγῶστω. Nec iuvat Ludovicum Vives & alios,

in vita Epimenidis.
§ Comm. in
l. 7. c. 17.
Aug. de civit. Dei.

atom. 2. Oedip. Egypt.
syntagm.
F. c. 2.

& alios, quod ara sine nomine inde esse dicantur: nondum enim certo sequitur: Ergo formula illa Apostolica inscripta fuerunt. Quorsum elabi poterunt, si quis dixerit, τῶ προσήκοντι θεῶ etiam eas aras fuisse sacratas, & ἀνονόμας vocari, quod illius προσήκοντος θεῶ Athenienses certum ac proprium nomen aliud neque cognouissent, neque agnouissent.

§. 5. III. Opinio, quam *Nicolaus de Lyra* refert, tantum a vero distat, ὅσον ἔστι δὲ τὸ γαίης. Aram quidem Misericordiae Athenis fuisse lubens fateor, patetque e *Statio* π. scribente:

Vrbe fuit media nulli concessa potentum,

Ara Deum, mitis posuit Clementia sedem.

π. l. 12. Thebaid.

Eam vero *Ignoto Deo*, vt *Apostolus* ait, inscriptam fuisse, vnde sat dignis firmisque documentis probatum dabitur? Veterum Scriptorum menti magis consentaneum est, quod idem *Lyranus*, sicut & *Reuerendus plurimum, Ampliss. ac Excell. Dn. VRSINVS, Ecclesiae Euangelicae Ratispon. Superintendens &c. Theologus ac Philologus Clarissimus, Dominus ac Patronus meus* etatem omni cultu colendus, refert, e aram, de qua contentionis funis ducitur, ab *Herculis* posteris, ab *Euristheo* pulsus & Atheniensium auxilio defensis ac receptis, Misericordiae dedicatam fuisse. Testem huius hic laudat *Statium* π. canentem:

Fama est defensor acie post busta paterni

Numinis Herculeos, sedem fundasse nepotes,

l. 5. c. 39. A. nalest. Sacror.

π. l. cit.

Vt ita *Herculis* posteritas aram hanc Misericordiae aut tantquam *Deae* dedicauerint, aut vt esset saltem quoddam quasi monumentum misericordiae Atheniensium, sibi olim exhibitae. Si prius, quomodo *Ignoto Deo* inscripta dici potest? Sin posterius, eadem difficultas opinioni huic incumbet. Fortassis & ara Misericordiae dici potest, quia erat quoddam commune miserorum & calamitosorum perfugium & asyllum, qui ibi misericordiam inuenerunt, tutique ab omnibus periculis fuerunt, vt π. *Statius* de hac ipsa canit:

— *Miseri fecere sacrum, sine supplice nunquam*

Illam nouo: nulla damnauit vota repulsa.

Auditi quicumque rogant, noctesque diesque

Ire datum.

π. l. c.

Et paulo post:

Commune animantibus egyptis

Confugium, unde starent iraque minaque.

Nec deinde *Apostolus* de ara Misericordiae ullum verbum habet; quod indicio est *aram Misericordiae & aram Ignoti Dei*, de qua *Apostolus*, non vnā eandemque inscriptionem habuisse.

§. 6. IV. Sententiam quod spectat, totam de *Dionysio Areopagita* narrationem, merito suspectam habent cordatiores: quemadmodum & scripta eius, ex quibus hæc sententia desumpta est, supposititia quinq; demum sæculo Christiano nata esse iidem centent. Et sane *Eusebius, Hieronymus & Sophronius*, (verba sunt *Riueti*) nullam faciunt mentionem horum librorum, etsi veterum libros diligentissime collegerint, & conquieserint. Neque alius admodum antiquus autor horum mentionem facit. Quod satis arguit libros illos non eius antiquitatis fuisse, cuius fuit *Areopagita* Plura argumenta hunc in sensum videri possunt apud eundē & *Cocum*.

Et quamuis largirer, scripta ea esse genuina, non tamen deesset, quod in verbis recensitis *Dionysii* desiderarem. Quomodo enim illud consonat: ἢ θεὸς παρὰ, ἢ τῷ παρὰ οὐρανῶν. Certe *Dionysius* hoc aut ex astrorum disciplina hausisset, aut ex cœlesti illuminatione. Ex illa haurire non potuit. Quomodo enim colligere valuit vel Deum pati, vel patienti compati, quia tenebras præter naturæ ordinem & coniunctionem in sole ortas esse vidit. Anne statim vel Deus naturæ patitur, aut compatitur, si natura quippiam insoliti ac noui ostendit præter ordinem? Potius colligere debuisset, conditorem rerum Deum etiā aliter vniversi cursum disponere posse, quam quotidianis conuersionibus experimur. Sed nec ex illuminatione cœlesti. Deus enim nihil dubitanter asserit, falsisque euentibus immiscet. Falsum erat, quod Deus aut natura compateretur, licet verum fuerit Deum naturæ pati. Insuper quidam Athenis, quidam Heliopoli fuisse tempore illius eclipseos dicunt. Ut ita hæc res non solido, vt putabat *Salmero*, testimonio fulciatur, sed vel fabuloso figmento, vel falsa doctrina quouis modo incrustetur. Quæ idem *Salmero* de Christo, quomodo videlicet *Ignotus Deus* dici possit, subiicit, licet

non

¶ Crit. Sac.
l. 1. c. 9.

¶ in Censura
Scriptor.

¶ D. Dör-
schei Se-
mestr. Ti-
burtio- Di-
onyf. pag.
34. seq.

non negem, hæc tamen Athenienses cognouisse, atque his impulsos aram ei sub titulo *Ignoti Dei* dedicasse non magis credo, ac magico susurramine lunam olim cælo detractam. Certe lauro opus habeo, quam mordeam, si ea, quæ de cruce Christi affert *Iesuita*, inspicio. Quæ consequentia magis incerta aut ridicula potest esse? Cruci Christi erat inscriptum: *Iesus Nazarenus, Rex Iudeorum*. E. Crux Christi dici potest *ara Ignoti Dei*. Nec deinde hic sermo de eo, quod quocunq; modo dici potest *ara ignoti Dei*, sed de ara, quæ reuera in Atheniensium vrbe Ignoto Deo inscripta erat. Nihil igitur ad rhombum affert, quod indignum tanto Viro, *Iesuita*.

§. 7. Sed nec V. opinio *Cornelii a Lapide* accuratum examen sustinet. *Ὁν ἀγνοῦντες δὲ θεῶν, τὸ τὸν ἐγὼ, ait Apostolus, καταγγέλλω ὑμῖν.* Non vero primario & directe illis annu-
ciauit Deum incarnatum, sed Deum *ποίησαντα τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ* &c. Ergo nec Athenienses hac ara Deum incarnatum primario & directe coluere. *Hilduini* porro auctoritas non satis certa est, quippe qui nono demum sæculo vixit: & qui recte perpendit ea, quæ idem affert, non poterit negare, quædam non satis certe cum veritate congruere. Neq; enim ex textu *Lucæ* apparet Dionysium cum Paulo fuisse, vbi Atheniensium simulacra & aras perlustrasset, cumque illo ibi disputationem miscuisset. Dicendum potius est, Dionysium in Areopago, in tribunali suo, Paulum de consilio salutis disserentem audiuisse, & fidei se adiunxisse. De miraculo denique isto altum apud *Lucam* silentium: potuit Deus fidem animo *Dionysii* etiam absque illo immittere.

§. 8. VI. *Baronii* opinioni labem notabilem adspergit, quod nescio quid figmenti redoleant *Trimegisti* scripta, quæ quidem hodie circumferuntur, aut ab antiquis allegantur, & multa *Sibyllæ*, quæ iis tribuuntur, nec scripserint nec cogitarint, sed a Christianis conficta & admixta sint. Id quod de Sibyllinis carminibus solide ostensum dedit post alios plures *David Blondellus*, de Hermeticis vero scriptis *ψ celeberr.*

D. Conringius.

§. 9. VII. *Casauboni* quoque opinio infirmo stat talo. Et reuera

in tract. de Sibyllis. ↓ lib. de Hermet. medic. c. 4. & seqq.

reuera doctissimus vir aliquid humani hic passus est; nec enim
 Θεοὶ ζῆνοι, Θεοὶ ἀγνώστοι, Θεὸς ἀγνώστου pari ambulant passu.
 Præterea mera coniectura nititur; quod etiam VIII. opinio-
 nem Erasmi Sarcerii infringit.

§. 10. Hæc de variis *Scriptorum* sententiis, saluo doctiorum
 iudicio, dicta sunt. Nunc videbimus cuius in honorem hæc
 ara exstructa fuerit? Sed non opus hic habemus ex Hetruria
 aruspice. Quod enim Athenienses *Ignoti Dei* nomine Deum
 verum rerumque omnium creatorem ac Dominum colue-
 rint, eique hanc aram erexerint, ex concione Apostoli ab-
 unde liquet. Stat enim argumentum & quidem firmo talo:
*Quemcunque Deum Apostolus Atheniensibus annunciauit, is est ve-
 rus Deus. Sed quem Deum Athenienses ignorantes coluerunt, eique
 aram inscripserunt est is Deus, quem Apostolus Atheniensibus annun-
 ciauit. E. is Deus quem Athenienses ignorantes coluerunt, eique aram
 inscripserunt, est verus Deus. Maior & Minor ex textu liquido con-
 stant.* Neque hoc sine authoritate dico; sentit mecum *Clemens*
Alexandrinus, qui cum recensuisset verba *Apostoli*, subiicit:
 Διὰ τῆς ἀγνώστου Θεοῦ ἡμῶν οὗ μὲν κατὰ περίφρασιν πρὸς τῶν Ἑλ-
 λήνων τὸν δημιουργὸν Θεὸν ἠνέξατο καὶ ἑπίγνωσιν ἣ δὲν δι' ἡμῶν
 παραλαβῆν τε καὶ μαθεῖν. *Augustinus* quoque accedit, cum
 ait: Fortasse ad hoc dicas, fieri non posse ut extra Ecclesiam idem
 ipse Deus vnus colatur &c. Hoc ergo, pergit, restat ut probem. Habes
 in hoc ipso beati Pauli sermone, quem supra ex Actibus Apostolorum
 commemoravi, cum de Deo loqueretur, quia inscriptum in ara inue-
 nerat, ignoto Deo, quem vos, inquit, ignorantes colitis, hunc ego an-
 nuncio vobis. Quid eis predicare cupiebat, nisi eundem Deum, quem
 præter Ecclesiam ignorantes atque inuiciliter colebant, in Ecclesia sa-
 pienter & salubriter colerent? Nec *Heinsius* ab hac sententia alie-
 nus est. Cum *Ignoto Deo*, inquit, aram gens inprimis superstitiosa
 consecrasset, neque alius ignotus ibi Deus, præter verum esset, nemo
 dubitare potest, quin sic optima de eo differendo oblata *Apostolo* fuerit
 occasio. Approbat hanc sententiam & *Dn. D. Waltherus*, & his
 verbis: Tutius omnino veriusque, incognitus ille Deus generatim verum
 subinuisse Deum, putandus est.

¶ 1.1. Strom.
 p. 315. edit.
 Paris.

¶ 1.1. contra
 Crescon.
 c. 29.

¶ Exercit.
 Sacr. in c.
 17. Act.

¶ Miscell.
 Theol.
 quest. 90.

§. II. Di:

§. 11. Dicis: Quomodo Athenienses verum Deum igno-
tum sibi colere potuerunt? Non opus gladio magni illius Re-
gis ad hunc soluendum nodum. Non enim omnino verum
Deum Athenienses ignorarunt. Constat siquidem, & rationi-
bus non contemnendis probatum dabo, Ethnicos potuisse
habere aliquem veri Dei sensum, aut cognitionem quandam,
immò reuera sapientiores multa de Deo rectè cognouisse.

§. 12. Potuisse autem Ethnicos vi luminis naturæ Deum
& attributa eius cognoscere, nemo, credo, negare audebit,
nisi qui electo Christi organo Paulo refragari ausit, qui ἀγίω
πνεύματι Φερόμενος differte affirmat d ex operibus Dei gen- ^{δ Rom. 1. v.}
tiles potuisse agnoscere Deum eius, & eternam potentiam. Cum ^{19. 20. Seq.}
quo Psalmista conferendus. Et ex ipsis gentilibus Heracitus
θεῶν μαρτυρίαν orbem uocauit. Diuinus planè locus ejus est: ^{ε Pf. 19. v. 1.}
Ἐὰν δὲ μὴ ἰδρυσθῆ θεῶ βαμὸς, ἐκ ἐστ θεός; ἐὰν δὲ ἰδρυσθῆ μὴ ^{ζ in episto-}
θεῶ, θεός ἐστι; ὥστε λίθοι θεῶν μάρτυρες. Ἔργα δὲ μαρτυρεῖν, οἷα ^{lis.}
ἦλθ. Νῦξ αὐτῶ και ἡμέρα μαρτυρεῖσιν. ὦραι αὐτῶ μάρτυρες. Γῆ
ὄλη καρποφορεῖσα μάρτυς. Σελήνης ὁ κύκλος, ἐκείνη ἔργον ἐξά-
νι μαρτυρία.

§. 13. Ethnicos verò reuera cognouisse Deum esse, nemo
negaverit, qui Tullium audit dicentem: *Esse Deum, inter omnes* ^{η 1. 2. de nat.}
omnium gentium sententia constat. Neque tantum Deum esse ^{Deor.}
cognouere Ethnici, sed & eum esse unum sciuerunt. Hinc apud
Eusebium traditur, Ægyptios unum statuisse Deum, puta τὸν ^{θ 1. 3. Pra-}
δημιουργόν seu opificem mundi & vocasse Κνήφ, ejusque simu- ^{par. Evan-}
lachrum ex ore ouum effudisse, ut mundi esse opificem signifi- ^{gel. c. 12.}
cetur. Ovum enim mundi Symbolum Ægyptiis fuit. Phi-
losophi Græci quoque sæpe cum vitæ periculo professi sunt
unum esse Deum, qui omnia condiderit, & arbitrio suo mo-
deretur. Certè Pythagoras, teste Lactantio, unum Deum con- ^{de via Dei}
fessus est, dicens incorporalem mentem esse. Ideò & Deum ^{c. 11.}
vocabat μονάδα. Sciebant itaque Philosophi Deum esse u-
num, quanquam non semper profitebantur. Platonem audia-
mus: ποτὴν inquit, και πατέρα τῶν πάντων, εὐρεῖν τὸ ἔργον ^{in Timæo}

καὶ εὐεργάτας πάντας ἀδύνατον λέγειν. Præceptoris quippe sui,
 πάντων ἐλλήνων σοφωτάτη Socratis mors ipsum non latebat,
 quod Atheniensium Deos contemisset. Vid. ^Λ Lactantius. Cum
 tamen aliquid maxime ferium promere vellent, maluerunt
 Deum potius quam Deos dicere. Ita Plato ad Dionysium: «
 ἦς ἀσθαλαίαι ἐπισυλῆς ἀρχαί θείαι, θεοὶ δὲ ἦσαν. Vnde Lactantius:

Λ in vita
 Socratis.
 μ ep. 13.

¶ l. 2. c. 1.

ξ in Apo-
 theos. con-
 tra vnio-
 nit. v. 268.
 seq.

Cum jurant & cum optant, & cum gratias agunt, non Iouem aut
 Deos multos, sed Deum nominant: adeo ipsa veritas cogente natura
 etiam ab inuitis pectoribus erumpit & Egregie in hanc rem Pru-
 dentius:

Consule barbati deliramenta Platonis,
 Consule & hircosus Cynicus quod somniat, & quos
 Texit Aristoteles torta vertigine neruos.
 Hos omnes quamvis anceps Labyrinthus & error
 Circumflexus agat, quamuis promittere & ipsi
 Gallinam soleant aut gallum, Clinicus ut se
 Dignetur præstare Deus morientibus æquum:
 Conuertunt tamen ad normam rationis & artis
 Turbidulos sensus, & litigiosa fragoris
 Argumenta modis concludunt Numen in VNUM.

l. 4. de Be-
 nef. 6. 7. & 8.

§. 14. Hæc vero a Lactantio & Prudentio non fortuito,
 aut sine veritate dicta esse, ex ipsa gentilium confessione com-
 probare possum. Ita Seneca de Deo: Quoties vales, tibi licet
 aliter hunc authorem rerum compellare. Tot appellationes eius pos-
 sunt esse, quot munerâ. Hunc & Liberum Patrem & Herculem no-
 stri putant. Sic hunc naturam voca, fatum, fortunam: omnia EIVS-
 DEM Dei nomina sunt varie utentis sua potestate. In eundem sen-
 sum vetus Poeta Hermestianax: π

π vid. Ia-
 cob. Ouzel.
 animadv.
 Minut. Fe-
 lic. Octav.
 p. 80.

Πλάτων, Περσεφόνη, Δημήτηρ, Κύπρις, Ἑρωτες,
 Τρίτωνες, Νηρεὺς, Τηθύς, καὶ Κυανοχαίτης,
 Ἑρμῆς θ', ἩΦαιστὸς τεκλυὸς, Πάν, Ζεὺς καὶ Ἡρῆ,
 Ἄρτεμις ἢ δ' ἐκάεργα Ὁ Απόλλων, εἰς θεὸς ἐστὶ.

Similiter Orpheus:

Εἰς δ' ἐστ' αἰσιογενής, ἐνὸς ἐκγονοῦ πάνα τέτυκται,

ΕΥ

Ἐν δὲ αἰσίοις αὐτῶν περιγίγνεται, ἐδέ τις αὐτὸν
Εἰσοράει θνητῶν, αἰσῶς δὲ γε πάντας ἑρᾶται.

Atque, ut multa in pauca contraham, πολυθεΐης apud Eth-
nicos non rationis error fuit, sed lapsus imperiti vulgi, quod
ex veritate pauca, ex opinione pleraque æstimat. Id cum in-
visibilem Deum nec videre, nec sine fide amplecti posset, ad
rerum visibilibus fiduciam prolapsus est, & idola multiplici
sculpfit figura, quæ intueri oculis, quæ amplecti brachiis pos-
set. Quod virus hominibus a Diabolo afflatum nec ignora-
runt Philosophi, nec probârunt, sed reliquerunt vulgo; cum-
primis quod religionem ex usu Reip. constitui viderent, cre-
derentque imperitam multitudinem tot Numinum metu fa-
cilis in officio contineri posse. Vnde cum ex vulgi opinione
locuti sunt, *Deorum*; cum ex sua, vnius *Dei* meminerunt, sub
vno Iove cæteros comprehendentes. Vnde *Valerius So-*
ranus ait:

*Iuppiter omnipotens regum Rex, ipse DEVSq̄,
Progenitor genetrixq̄, Deum, Deus vnus & idem.*

Imo etiam vulgo vnius Dei confessio in quotidianis sermo-
nibus in buccam gentilibus sæpe venit. Hinc cum alias solen-
ni formula *Deos esse*, plurium numero exclamarent, sæpe ta-
men & singulari enunciarunt. Ita *Plautus* *Est profecto Deus, qui*
qua nos gerimus, audit que & videt. Apud *Livium* & quoq; *Manli-*
us Torquatus exclamat: *Est cæleste Numen, es magne Iupiter.*

§. 15. Agnouisse quoque Ethnicos Deum esse infinitum, in-
uisibilem, omnipotentem, omniscium, bonum, iustum, crea-
torem rerum omnium, probatu non esset difficile, si angustia
pagellarum admitteret; petenti tamen in conflictu probatio-
nem non denegabo. Certe hæc & alia cognoscendi non deerat
Ethnicis ansa & occasio, nec usque adeo improbable est,
posteriores, ubi doctrina Christiana innotuit, magna cura aci-
em animi in naturam Dei intendisse, ac saltem confusa qua-
dam notitia non tam rerum naturam, quam eius opificem
ac rectorem inuocasse. Quippe ubi sapientiores, narrante

Vossio, solenni illa aliàs Christianis precandi formula: *Κύριε
ἐλέησον,*

D

ἐλέησον,

ἐλέησον, si non ante, tamen iam Hadrian Caesaris tempore, Deo
 φ dissert. supplicarunt. Quem ritum tangit etiam *Arrianus* φ scribens
 Epietet. I. II. τον θεόν ἐπικαλέμενοι δέομεθα αὐτῶ· κύριε ἐλέησον. Eandem for-
 c. 7. mulam (vt hoc obiter adiiciam) in castris ante prælium canta-
 x I. 3. c. 19. ri quoque solitam, patet e *Maurit. Strateg.* x cuius verba vide-
 φ Glossar. antur apud φ *Rigaltium*. Fallor an hæc formula iam φ *Virgilio*
 in voc. No- nota? sic enim canit:
 βίσσυρρρ.

I 27. — *Magne Pater Divum miserere.*

ω Æn. I. 9. Et x rursus:

Faune, precor, miserere.

v. 49.
 α I. 12. v. 777.

§. 16. Alio igitur intellectu *Ignotum Deum* vocarunt Eth-
 nici. Sed vnde hanc appellationem hauserint, non vsque
 adeo liquidum est. Deum absconditum, ineffabilem, incom-
 prehensibilem esse scimus, idque in sacris varie exprimitur.
 φ Pf. 18. v. 12. Interdum divinæ maiestati β tenebræ ἱεροῦ φ ἀσπῆ assignantur:
 γ Ef. 45. v. interdum Deus vocatur γ ἱεροῦ φ i. e. absconditus. LXX. red-
 15. diderunt, ὄν ἐκ ἡδαιμεν, *ignotum*, quod cum nostra inscriptio-
 ne convenit. Hoc igitur videri possit occasionem Atheniensibus præbuisse. Alia quoque ratione *DEVS ignotus* dici potest.
 φ Exerc. *Iudæi nomen tetragrammaton*, inquit φ *Heinsius*, non exprimebant.
 Sac. in c. Quod cur fieret cum nec viderent, nec intelligerent gentiles, incertum
 17. Act. ipsi quoq; *Iudæorum Deum* dixerunt. *Lucanus* φ incerti *Iudæa Dei*.
 φ l. 2. Nec ab hac opinione alieni sunt *Vossius* φ & *Boxhornius* v.

ζ part. 1.
 Theol. gēt.
 I. 1. c. 2.
 φ quæst
 Rom. 13.

§. 17. Sed quia a gentilibus exstructa hæc ara, ab iisq; *Deus ignotus* dictus est, tutissimam fortasse viam insistere videbor, si quid alias per *Ignotum Deum* significarent, huc in medium asferam, nostroque discursui accomodem. Quantum igitur ex scriptis eorum, imprimis ex φ *Agellio* colligi potest, *Ignotus Deus* dicebatur Ethnicis, cuius nomen incertum esset, aut proferri nefas, imò & cuius sexus dubius. Tales ignotos atque incertos Deos habuisse Græcos & Romanos, aliosque populos, ex veterum monumentis abunde liquet.

φ l. 2. Noct.
 Att. c. 28.

φ l. 2.
 α l. 3.

§. 18. Atque vt de aliis primum dicam, ab *Herodoro*. memoria proditum est, cultos esse Deos nullis cognominibus φ *Pelagis*. Et a *Strabone* x *Celtiberos* eorumque vicinos in Bo-
 rea

rea habitantes solitos ἀνομόμα λιὶ θεῶ ταῖς παροσλήαις νόκωε
 πρὸ τῶν πολλῶν παροκί τε χορδῶν καὶ παροκίσειν. Arabas
 a nam habuisse ignoti Dei, in qua pingues ac saginatos camelos sacri-
 ficarent, scribit ^λ *Gimldus. Ara ignoti Dei* Burdegala, cum alta-
 ria demonum in pulverem redigerentur, iussu Martialis epi-
 scopi Lemouicensis reseruata, ac postea in nomine Dei Israel
 & S. Stephani dedicata, meminit ^μ *epistola ad Burdegalenses*, quae
 vulgo *Martiali*, sed inepte, tribuitur, & ^ν *Aurelianus in eius vita*.
 Eamque nunc etiam Burdegala videri prope Ecclesiam S. Se-
 uerini, scribit ^ξ *Spondanus*.

λ in histor.
 Deor. syn-
 tagm. 17.
 μ pag. 60.
 ed. Elmen-
 horst.
 ν p. 170.
 ξ Epitom.
 Annal. Ec-
 cles. ad ann.
 34, 90. in-
 marg.
 cent. 1. rer.
 mem. p. 4.

§. 19. Persa quoque Ignotum Deum coluere, si fides ha-
 benda iis, quae *Wolfius* tradit. Summa narrationis hæc est.
 Rex Persarum Costus nulla sobole parens factus, a Diis pro-
 lem petendam esse, ex Astronomis ac Medicis intellexerat.
 Cumque eam longo tempore, a Diis suis, frustraneis petiisset
 precibus, unus Astrologorum, Macrobius nomine, suavit, vt
 Deo Deorum Ignoto sacrificium offerret. Rex magnam
 auri copiam obtulit aurifabro, vt inde Deo Deorum imagi-
 nem conflaret. Aurifaber in petra figuram ipsius Dei Ignoti
 statuit bis ter quaterue, vt ex auro liquefacto & resoluta figu-
 ram eius figuram extraheret, extraxit vero semper figuram
 hominis crucifixi. Quod & alteri fabro, præsentè Rege,
 euenit. Prædicta igitur forma consilio Macrobi in tem-
 plo Deorum posita, omnes Deorum formæ concidere, & sola
 crucifixi Dei remansit; cui etiam sacrificia Rex offerens, voti
 sui de prole compos factus est.

§. 20. De Græcis constat ex textu Apostolico, & superio-
 ribus huius cap. Romanis quoque incertos fuisse & ignotos
 Deos, quorum sc. nomina essent incerta, proferri que prohi-
 bita, aut sexus dubius, probare facile possum. Ita *Tertullia-
 nus* ^π de iis: *Inuenio plane Ignotis Diis aras prostitutas: Sed Attica
 idololatria est. Item incertis Diis; sed superstitio Romana est.* Et
 alius ^ε: *Dum undique hospites Deos quarunt, dum aras exstruunt
 ignotis etiam Numinibus & Manibus.* Hinc quia inter Veteres
 D 2 Roma-
 uio.

π l. i. ad verf.
 Marcion.
 ε. 9.
 Minut. Fe-
 lix in Octa-
 uio.

vid. Ex-Romanos, quamobrem terræ motus fiant, non satis confi-
 cell. Rap- tit; vbi terram mouisse fenserant, nuntiatumue erat, vt est
 polt. Ob- apud Agellium, ferias eius rei causa edicto imperabant. Et
 feru. Philol. licet alias, vt ex Varrone & Rosino apparet, Rex sacrificulus
 ad Gell 1.2. aut Prator ferias indicens, nomen simul Dei Deæue procla-
 28. obf. 4. mabat, hoc sc. vt est apud Arnobium modo: *Lauatio Deum Ma-*
 7 l. cit. *tris est hodie: Iouis epulum cras est: Lectisternium Cereris erit Idibus*
 v l. 5. de Lat. *proximus: Telluris natalis est, &c.* in hoc tamen casu Dei nomen
 Ling. q l. 4. Antiq. statuere & edicere quiescebant, ne alium pro alio nominan-
 Rom. c. 3. do falsa religione populum alligarent.
 1. 7. ad- uerf. gent.

§. 21. Et certe eiusmodi superstitiosus nominandi Deos
 metus occupauerat animos veterum, vt sicut homines obuios
 ↓ Briffon. sibi ignotos peculiari formula, *Quisquis es*, compellarent;
 l. 8. ita Deos quoque, si de eorum numine, nomine vel sexu non
 satis constaret, pari modo alloquerentur, ne errore laberent-
 tur, aliumque pro alio colerent. Ita Ouidius nesciens, cui
 Numini creationem adscriberet, aut quodnam nomen ei sine
 errore tribueret, canit:

l. 1. Meta- *Quisquis fuit ille Deorum.*
 morph. *Et apud diuinum Virgilium a Æneas:*
 fab. 1. *Sequimur te sancte Deorum.*

§. 19. Æn. *Quisquis es.*
 v. 21. *Ac apud eundem Turnus:*
Sequar omnia tanta,

Quisquis in arma vocas.

§. 22. Et quia Deos suos variis insigniuerunt nominibus,
 hinc quando eos, quamuis notos, inuocabant nominabant-
 que, timentes ne eos offenderent, si forte parum grato no-
 mine eos inuocassent, veniam sæpe petebant, vtque e multis
 id nomen adsumerent, quo maximè delectarentur, suæque
 ignorantix ignoscerent, superstitiose orabant. Huius ritus
 obseruans Ouidius cum enarrasset multa Bacchi nomina, & sub-
 iungit:

l. 4. Meta- *Et que praterea per Grajas plurima gentes*
 morph. *Nomina Liber habes.*
 fab. 1. *Ita Statius ad Solem:*

H. 1. The- *Ita Statius ad Solem:*
 baid.

Seu

— — *Seu teroseum Titana Vocari
Gentis Achamenia ritu, seu praestat Osyrim
Frugiferum, seu Persai sub rupibus antri
indignata sequi torquentem cornua Mithram.*

Horatius ad Dianam:

Rite maturos aperire partus

Lenis Illyha, tuere matres:

Sive tu Lucina probas vocari,

seu Genitalis.

†Carm.
secular.

Et idem ꝛ ad Ianum:

Matutine Pater, seu Iane libentius audis.

ꝛl. 2. Serm.
Sat. 6. v. 20.

Ita etiam Catullus ꝛ, cum Dianam pluribus nominibus appella-
isset, tandem ait:

†Hymn. ad
Dian.

Sis quocunque places

Sancta nomine, Romulig,

Ancique, vt solita es, bona

Sospites ope gentem.

Id quod etiam obseruat Apuleius^o in oratione Psyche ad Iu-
nonem, & in sua ad Lunam, in qua vbi varia Lunæ munera &
nomina enumerauit, subnectit: *quoque nomine, quoque ritu, qua-*
que facie te fas est invocare &c.

o l. 6. AC
Aur.
l. II. AC
Aur.

§. 23. Porrò nefas fuisse quorundam Deorum nomina in
vulgus efferre, exemplo Deorum tutelarium patescit. Cum
enim omnes vrbes apud antiquos in alicuius essent Dei tute-
la, Romanis mos erat, vt in vrbiū obsidione, vbi ad vltimam
dimicationem ventum esset, tutelares Deos, sub quorum præ-
fidio vrbs foret, certo carmine conceptisque verbis in nouas
fedes enocarent, templaque ampliora, & solennes aras illis
promitterent: nefas opinati, Deos vrbiū præfides, vrbe ho-
stilitè direpta, velut mancipia captiuos habere: vt ex Macro-
bioꝛ, qui & formulam euocandi tradit, constat. Itaque ne
quando par pari referentes hostes vrbis Romæ Deum tutela-
rem euocarent, cautum est, ne diuulgaretur nomen Dei tute-
laris vrbis, illudque nec nominare nec quærere licebat. Et
sicut Tyrriꝛ, si Apollinis aurea catena deuincerent simulacrum,
anamque Heꝛculis, cuius Numini vrbem dicauerant, colligarent cum

o l. 3. Saturn.
c. 9.
l. v. Alex. ab
Alex. l. 2. c.
22. Dier.
Gen.
o Curt. l. 4.

Plut.
Rom. 61.

§1.

l. 3. c. 5.
Hist. Nat.
π Comment.
in Alciati
embl. 9.
cl. c.

cl. c.

eo; sicut item alii, *sponsores a Diis petentes, ne abirent, fore suam urbem tutam arbitrabantur: Ita Romani quoque, si nomen Dei tutelariorum in vulgus notum non esset. Valerium sane Soranum, quod hoc arcanum propalare ausus fuerit, mortis supplicio poenas dedisse, refert Plutarchus. Atque ad hoc silentium innuendum Angeronam, cuius effigies erat ore obligato obfignatoque, maxime Romanos coluisse, Plinius & Claud. Minos π putant. Nec solum Dei tutelariorum, sed etiam ipsius Urbis nomen proprium occultum arcanumque esse voluerunt Romani. Docet Plinius ε, cuius hæc sunt verba: Roma, cuius nomen alterum dicere arcanis ceremoniarum nefas habetur. Duo igitur Urbis orbis dominæ nomina erant, unum Roma, alterum ignotum, quod Anthusam fuisse, didicisse se ait Claudius Minos σ.*

§.24. Porro incertos incerti sexus Deos, mares & fœminas, adeoque etiam androgynos habebant veteres. Ita Iuppiter & mas & fœmina credebatur. Quare Orpheus, ubi Iouem describit, canit:

Ζὸς ἄρσεν γένητο, Ζὸς ἄμφωτο ἔμειρο νόμοφιν.

lib. de
Indo.

l. 2. v. 632.
scid.

Quod Apuleius π sic vertit:

Iuppiter & mas est, & fœmina nescia mortis:

De Venere apud Virgilium ο Æneas ait:

Descendo, ac ducente Deo flammam inter & hostes
Expeditior.

φ 1. 3. Sa-
turn. c. 8.

Ad quem locum Servius sic commentatur: *DVCENTE DEO, secundum eos qui dicunt utriusque sexus participationem habere Numina. Est etiam in Cypro barbata Veneris simulachrum. Audiamus & Macrobius φ de hoc loco: Doctissime dixit DVCENTE DEO, non DEA. Nam & apud Caluam Asterianus affirmat legendum, POLLENTEMq; DEVM VENEREM, non DEAM. Signum etiam eius est Cypri, barbaturum corpore, sed veste muliebri cum sceptro ac statura virili; & putant eandem marem ac fœminam esse. Aristophanes eam Ἀφροδίτρον vocat. Leuinus etiam sic ait: Venerem igitur alium adorans, siue fœmina siue mas est, ita uti alma noëtiluca est. Philochorus quoque in Attide eandem affirmat esse lunam, & ei sacrificium facere*

viros

viros cum veste muliebri, mulieres cum virili: quod eadem & mas-
 estimatur & femina. Hæc ille. Et certe lunam olim quosdam
 coluisse non sexu solum, sed nomine quoque masculino, ex
Ælio Spartiano comparet. Ita vero ille x: *Et quoniam Dei Luni* ^{x in Cara-}
fecimus mentionem, sciendum doctissimis quibusque id memoria tra- ^{callo.}
ditum: atque ita nunc quoque à Carrenis precipue haberi, ut qui lu-
nam feminino nomine ac sexu putaverit nuncupandam, is addictus
mulieribus semper inseruiat: at vero qui marem Deum esse credide-
rit, is dominetur uxori neque ulla muliebres patiatur insidias. Vnde
quamvis Græci vel Ægyptii eo genere quo feminam hominem, etiam
lunam Deam dicant, mystice tamen Deum dicunt. Sexus autem
 diuersitas eiusdem Numinis non tam ex diuersarum gen-
 tium aliis atque aliis institutis, quam ex interpretatione nata
 esse videtur. Interpretari autem Numina Pontificum erat,
 interpretatioque illa ad naturam rerum fere spectabat. Quia
 igitur in eodem Numine aliquando quod Viri, aliquando
 quod foeminae esset, inuenere, illud & marem & foeminam fin-
 gebant. Et licet omnia Numina vtriusque sexus nomine
 compellata fuisse non inueniamus, creditum tamen fuisse sa-
 pientioribus, vtriusque sexus Numina esse omnia, verba Ser-
 uii adducta probare videntur.

§.25. Hinc quando invocarunt Deos, ne in sexu aliquem
 errorem committerent, vtrumque coniungebant dicentes:
 SIVE. DEVS. SIVE. DEA. ES. Vnde *Arnobius* ob hoc repre-
 hensurus Ethnicos & scribit: *Consueftis in precibus, SIVE TV* ^{¶ 1.3. ad-}
 DEVS, SIVE TV DEA dicere. Quare & lapidi hæc inscripta ^{vers. gent.}
 leguntur, citante *Boxhornio*: ^{¶ Quæst.}
Rom. 13.

SIVE. DEO.
 SIVE. DEÆ.
 C. TER. DEXTER.
 EX. VOTO.
 POSVIT.

Quod vero hanc inscriptionem *idem* de Ioue interpretatur,
 in eo non omnium merebitur assensum, cum non soli Ioui,
 sed cæteris etiam Diis uterque sexus tributus sit a gentilibus.

§.26. Quod vero precatos quoque legimus: *Si Deus, si*
Dea

al. 3. Sat. c. 9 Dea es, vt in vetere illo evocationis carmine apud Macrobiū,
pl. 2. N. A. & apud Agellium ē; id, secutus coniecturam 7 Clarissimi cuius-
c. 28. dam viri, diuersum esse a priori non puto, sed ex abbreviatio-
7 Rappolt. ne vocis forte ortum. Scriptū enim fuisse videtur, SI. DEVS. SI.
l. c. DEA. ES. & lectum ac si integræ voces essent, Si Deus, si Dea es.

pl. c.

Firmat hanc coniecturam, quod, qui ita precabantur, non conditionem exprimere, sed disiunctionem satagebant. Vnde ipse quoque Arnobius d recte disiunctionem ex verbis illis colligit: Non, inquit, Deus mas est, sed nomen eius generis masculini est. Quod idem vos dicere religione in vestra non quitis. Nam consuevistis in precibus, siue tu Deus es, siue Dea dicere: quæ dubitationes dare vos Diis sexum disiunctione ex ipsa declarant.

§ 27. Et quia singulis Diis certa sacrificia, certum cultus ritum assignarunt, ut ex Authoribus, qui de antiquitatibus scripsere, abunde patet; recte etiam fortassis illum Deum ignotum dicere possumus, cui certa sacrificia attribuere, certumque cultus modum adscribere nesciuerunt.

§ 28. Iam vt in orbem redeam, & reuertar ad id, cuius gratia hæc paulo prolixius adducta sunt, per ignotum Deum non aliud Numen denotasse crediderim Athenienses, quam a quo quidem beneficio essent magno effecti, eique propterea aram extruxissent, vt credible est, eius nomen tamen certum, quodque ei sine errore, offensio- nis & religionis metu tribuerent, ignorarent, & dicere non possent, utrum foret Iupiter, Mars, vel alius &c. cum cetera Numina suis nominibus compellarent; quod princeps quidem omnium vel ex lumine natura, vel ex traditione cognouerant, saltem de nomine dubitarent: cuius rite colendi rationem atque modum non habebant, cum reliquis peculiaris esset Numinibus. Paucis: DEVM quem iis annunciauit

av. 24. Act.
17.

Apostolus, verum sc. & Maximum, ποιήσασα τὸν κόσμον,
καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, θεοῦ καὶ γῆς κέρον.

In cuius nomine finimus.

F I N I S.

05 A 237

ULB Halle

3

004 206 584

LD 17

Oh

B.I.G.

Farbkarte #13

Q. D. B. V.
RAMIGNOTI DEI
ex Act. c. XVII. v. 23.

Differtatione Philologica

Sub Præsidio

Viri Amplissimi, Excellentissimi, Clarissimi,

N. JO. ANDREÆ BOSI,

Histor. P. P. longe Celeberrimi

ini sui Præceptoris, Patroni ac Promotoris

atatem venerandi,

publicæ lucififer,

M. Georgius Wonna / Poët. L. Cæs.

Autor & Respondens

in illustri propter Salam Academia

XIV. Cal. Februar.

ANNO

CIO IDC LIX.

Literis

SAMUELIS KREBSI.

